

Introduction

Het werd al in het vorige nummer aangekondigd: 2016 is vooral het jaar geweest waar de samenwerking met ING-Huygens en het Meertens Instituut gestalte kreeg in het KNAW Humanities Cluster. De bedoeling is het interdisciplinair onderzoek in de geesteswetenschappen te stimuleren en een digitale infrastructuur op te zetten waarmee nieuwe vragen en methoden in de alfa wetenschappen kunnen worden aangepakt. Het gezamenlijk bedrijfsbureau is inmiddels aan het werk in *downtown* Amsterdam. Dat betekende het afscheid van een aantal mensen aan de Cruquiusweg. Dat was uiteraard wennen voor vertrekkers en achterblijvers. Maar gezien het enthousiasme bij de (interne) lancering van het Cluster in de Waalse Kerk op 12 oktober j.l., ziet het er positief uit. Ook in het vorige nummer al aangekondigd: De collectievormers van het IISG hebben zich ook massaal gestort op het digitale. Onder de afkorting ADA (voor Acquisitie Digitale Archieven) zijn de verzamelaars in Amsterdam begonnen de grote archiefvormers die hun archief bij het IISG in depot hebben, systematisch te benaderen om ervoor te zorgen dat de overgang nu gemaakt wordt van het bewaren van papieren- naar digitale archieven. Bij de ene organisatie gaat dat makkelijker dan bij de andere. Maar het belang ervan wordt breed gedeeld, wat wel blijkt uit het feit dat diverse organisaties al vele Tb's archief hebben overgedragen.

Een belangrijke verbetering was de overeenkomst die het IISG in juni 2016 met Pictoright kon afsluiten. Het gevolg hiervan is dat de afbeeldingen in de catalogus weer terug zijn. Hiermee is een eind gekomen aan de zeer onwenselijke situatie dat al het vele en dure werk dat wij aan beeldcollecties doen, niet voor de buitenwereld beschikbaar was.

De wetenschappelijke afdeling is per 1 oktober 2016 versterkt met Joost Jonker die er als senior onderzoeker aan de slag is gegaan. Joost is sinds 2012 bijzonder hoogleraar bedrijfsgeschiedenis bij de UvA, een leerstoel die is gesponsord door het NEHA. Met Oscar Gelderblom werkt hij samen in het NWO project *inclusive finance* over de financiering van het midden- en kleinbedrijf.

Huub Sanders

Colophon

IISH

Cruquiusweg 31

P.O.Box 2169

1000 CD Amsterdam

Tel + 31 20 668 58 66

Fax: + 31 20 665 41 81

Socialhistory.org

info@iisg.nl

Deutsche Bank Nederland N.V. 0555958892

IBAN: NL11DEUT0555958892

BIC: DEUTNL2N

Editors: Bouwe Hijma, Eric de Ruijter, Huub Sanders

Translation: Lee Mitzman

Photography: Hans Luhrs

Design and layout: Ruparo (Ivo Sikkema)

Printed by: Wilco, Amersfoort

Website: Jacqueline Rutte

Financial administration: Guusje Varkevisser and Tjerck Zitteema

Administrative and secretarial support: Yvonne Bax, Ineke Kellij

We wish to thank: Dennis Bos, Frank de Jong, Rudolf de Jong, Marcel Bakker, Almudena Rubio Pérez, Yvonne Scholten, Job Schouten, Margreet Schrevel, Eef Vermeij, Dirk Veenstra.

Composition of the board: Huub Sanders (chair), Wim Berkelaar, Bauke Marinus, Jacco Pekelder, Rinus Penninx, Mieke IJzermans

Questions, including on subscriptions of *On the Waterfront*: friends@iisg.nl

On the Waterfront is supported by Koninklijke Brill NV

ISSN 15742156

Advertising communism. An educated guess concerning the story behind Raden Darsono's batik

On the Waterfront no.27 (2014) berichtte over een bijzonder object uit de nalatenschap van de Indonesische communist Raden Darsono Notosurdirdjo (1897-1976). Via zijn Nederlandse zoon Alam Darsono verwierf het Instituut een batikdoek (66 x 64 cm) waarop een hamer en sikkel zijn afgebeeld tegen de achtergrond van een opkomende zon, omgeven door de leuze: 'Proletariërs aller landen verenigt U!', de Nederlandse vertaling van 'Proletarians of the world, unite!' Over de maker en herkomst van het doek ontbreken alle gegevens. De auteur van het artikel stelt weliswaar dat de batik 'undoubtedly from the Netherlands Indies' komt en 'obviously associated with the PKI' is, maar ook hij verzucht uiteindelijk: 'the story behind this cloth, however, is anybody's guess.' Dat laatste klonk als een uitnodiging.

Afb.: Coll. IISG: L4/586

De afbeelding bij het artikel trof me direct omdat ik hem de afgelopen jaren al heel vaak in handen leek te hebben gehad. Op veel kleiner formaat, niet op textiel maar op goedkoop papier en niet in zulke sprankelende kleuren maar in simpel zwart-wit. Toch gaat het onmiskenbaar om dezelfde hamer en sikkel, tegen dezelfde achtergrond en omgeven door dezelfde strijdkreet waarvan de woorden op precies dezelfde wijze zijn gerangschikt. Zelfs het 'handschrift' van de blokletters en de net-niet gelijke verhouding van hoogte en breedte lijken overeen te komen. Darsono's batik moet dan ook een uitvergroete kopie zijn van een grafisch vignet dat voor het eerst werd afgedrukt op woensdag 14 februari 1920. Een historische datum omdat op die dag de lezers van *De Tribune*, het dagblad van de Communistische Partij in Nederland, kennismaakten met de hamer en sikkel als beeldmerk, al was het dan op de achterpagina en als onderdeel van een reclamecampagne.

Afb.: advertentie *De Tribune*, 14-01-1920, 4

De Nederlandse primeur van de hamer en sikkel was te danken aan een kleine ondernemer. De Amsterdamse uitgever en boekverkoper J.J. Bos (1876-1948) was in 1916 lid geworden van het marxistische partijtje dat zich twee jaar later communistisch zou gaan noemen. Opgegroeid als zoon van een socialistische krantencolporteur en boekwinkelier kreeg hij zowel het boekenvak als het socialisme met de paplepel ingegoten. Als zelfstandig uitgever verzorgde hij rond 1920 ook alle brochures van de CPN. Wekelijks adverteerde de firma J.J. Bos & Co in *De Tribune* met nieuwe titels van Lenin, Trotski en andere partijgenoten. Vanaf januari 1920 werden die advertenties stevast opgesierd door het nieuw bedrijfslogo met de gekruiste hamer en sikkel.

Het zou even duren voordat het uitgeversvignet behalve in advertenties ook op de omslag van Bos' uitgaven zelf verscheen, maar in maart 1920 gebeurde dat voor het eerst met Anatoly Lunacharsky's *De taak der arbeidersklasse op het gebied der cultuur* (The cultural task of the working class), in anderhalf jaar tijd gevolgd door een groot aantal brochures van auteurs uit de Nederlandse en internationale communistische beweging.

Afb: Omslag brochure Lenin, xx (Amsterdam 1920)

Het ontwerp werd op de omslagen in tenminste drie formaten toegepast, variërend van 31 x 29 mm tot 42,5 x 40 mm. Erg consequent was de toepassing echter niet. Ook na maart 1920 verschenen nog regelmatig titels bij Bos zonder de hamer en sikkel op de omslag. Misschien werd die keuze gemaakt om juist met die uitgaven een groter publiek te bereiken dan alleen de eigen partijgenoten, misschien ook was het praktisch gevolg van de omstandigheid dat uitgeverij Bos nogal eens van drukker wisselde en het cliché niet overal op tijd voorhanden was.

De firma Bos heeft geen bedrijfsarchief nagelaten. Toch valt aannemelijk te maken dat de ontwerper niemand minder was dan de bekende kunstenaar Peter Alma (1886-1969). In 1923 publiceerde Alma een boekje *Colijn-iade* met acht satirische houtsneden tegen minister Colijn en diens Vlootwet. De prenten bevatten nauwelijks tekst, maar op twee plaatsen is een vergelijking met het handschrift van het uitgeversvignet van J.J. Bos & Co. mogelijk. De eerste en laatste letters van het woord 'proletariërs' in het logo zijn in vrijwel identieke vorm in het boekje terug te vinden: de 'p' in een signering en 's' in het opschrift 'psalmboek' (Book of Psalms).

Afb.: detail logo [proletariërs], detail 'De Vloot-psalm' [opschrift boek] de detail 'Colijns helledroom' [signering P. Alma].

Aangenomen dat Alma het logo tekende, blijft de vraag wie het ontwerp heeft uitvergroot en in batik reproduceerde, waar dat is gebeurd en wanneer. Helemaal identiek zijn de twee overigens niet: de met was geschilderde letters zijn minder hoekig, het grotere formaat van de batik schiep ruimte voor een trema op 'proletariërs' en het aantal zonnestralen liep terug van 17 naar 14.

Het verslag van een Amsterdamse 1 Mei-viering in 1921 beschrijft een feestzaal behangen met vlaggen en vaandels, waarvan er een beschreven wordt als een 'roode doek met het Sowjet-teeken, de gekruiste hamer en sikkel en de oude strijdkreet van Marx: *Proletariërs aller landen vereenigt U!*' Als dit het doek van Darsono is – en daar lijkt het toch op, al moet het rood dan sindsdien tot bruin zijn verkleurd, of de verslaggever kleurenblind zijn geweest – kan Darsono het precies een half jaar later in handen hebben gekregen.

In november 1921 sprak hij namens de PKI het CPN-congres toe. Het optreden van de 'bruine broeder' in Groningen wekte de nodige sensatie, nog versterkt door zijn kortstondige arrestatie. Is de batik hier aan Darsono cadeau gedaan? De afgevaardigde van de Communistische Jeugdbond die vlak voor Darsono het woord voerde was Brecht Takes (1897-1984), en die had juist de voorgaande zomer kennisgemaakt met haar aanstaande echtgenoot Peter Alma.

De batik zelf geeft geen antwoord. Dat hij langdurig opgevouwen is geweest is nog goed te zien, maar of hij werkelijk in de bagage van Darsono van Groningen is teruggereisd naar Berlijn, van Java naar Moskou (1926), terug naar Berlijn (1929) en van daar naar Amsterdam (1933)? Aannemelijk lijkt me in ieder geval dat Darsono de batik bij zijn definitief vertrek naar Indonesië in 1950 achterliet bij zijn zoon in Amsterdam. Via die zoon is de doek immers, samen met vaders brieven uit Semarang in de collectie van het IISG beland.

Darsono's zoon overleed in 2004. Hij publiceerde twee ontroerende literaire herinneringen aan zijn eigen kinderjaren en zijn afwezige vader, waarin de batik onbesproken blijft. Misschien is dat logisch: als blinde zal hij weinig affiniteit met visuele symbolen hebben

gehad. Bij zijn geboorte in 1928 in Moskou was hij Alam genoemd. Dat die Arabische naam 'vlag' of 'symbool' betekent en een anagram is van Alma, moet toeval zijn.

Dennis Bos is als historicus verbonden aan de Universiteit Leiden. Hij werkt momenteel aan een dubbelbiografie van K.A. Bos en J.J. Bos, socialistische uitgevers en boekhandelaren in Amsterdam 1880-1948.

33ste Vrienden dag 30 Juni 2016 – Presentation of the Acquisitions

Fietje Kwaak, een vrouw die de Nazi's om de tuin leidde

Begin 2016 ontving het IISG van Bertus Mulder het archief (0,87 m.) betreffende zijn onderzoek naar het leven van Fietje Kwaak. (<http://hdl.handle.net/10622/ARCH04388>). Mulder publiceerde in 2015 *De nazi's te slim af zijn. Sophie Louisa Kwaak en het kapitaal van de Frankfurter Schule*.

Sophie Kwaak werd geboren in een protestants gezin in het dorp Oosterland op Schouwen-Duiveland. In 1916 ging zij een opleiding volgen aan de Rijkskweekschool voor Onderwijzeressen in Apeldoorn. Ze maakte deze studie niet af en ging in Rotterdam als stenotypiste op een handelskantoor werken.

In 1933 nam zij een belangrijk besluit: ze veranderde van baan en werd directiesecretaresse van de Rotterdamsche Belegging- en Beheermaatschappij N.V. Robema, een bedrijf dat, onder leiding van de Joodse Duitser Arthur Erich Nadel, het kapitaal van de Joodse familie Weil uit Duitsland beheerde. In 1932 bracht deze familie, rijk geworden in de graanhandel, haar kapitaal over naar Nederland. Ook het door hen gefinancierde Institut für Sozialforschung, ook wel aangeduid als de Frankfurter Schule, vertrok uit Duitsland naar Genève en uiteindelijk via Parijs naar de Verenigde Staten. Ook hun kopstukken Theodor Adorno, Erich Fromm, Max Horkheimer en Herbert Marcuse verlieten Duitsland. Nadel zorgde er intussen voor dat er na 1935 geen aanwijsbare relatie meer bestond tussen het door hem beheerde kapitaal en de familie Weil. Een geanonimiseerde administratie maakte de identificatie van de rekeningen onmogelijk.

In februari 1939 vertrok Nadel naar de Verenigde Staten. Fietje Kwaak benoemde hij tot waarnemend directeur. Het bombardement op Rotterdam en de daarop volgende stadsbrand verwoestte uiteindelijk het bedrijfspand. Maar Fietje kon spullen redden en van de chaotische situatie gebruik maken om belastend materiaal te verdonkeremanen. Fietje, die in nauw contact stond met Nadel, rekte tijd en wist het resterende kapitaal uit Duitse handen te houden. Robema ging in 1948 in liquidatie. Tot 1964 waren Nadel en Fietje Kwaak daarmee belast. Na de bevrijding ging Kwaak als directiesecretaresse werken bij het accountantskantoor Price Waterhouse in Den Haag. Zij overleed in Rotterdam op 5 oktober 1990.

Wat zit er nu in het archief van Fietje Kwaak? Of beter geformuleerd in het archief van Bertus Mulder die onderzoek deed naar Fietje? Er is origineel archief van Fietje Kwaak. Mulder ontving via de familie een koffer met ordners en mappen. Kern hiervan is de correspondentie tussen Arthur Nadel en Fietje Kwaak. Maar ook Fietje haar privécorrespondentie is bewaard gebleven. Bovendien zijn er ook originele financiële stukken van de N.V. Robema bewaard gebleven.

Daarnaast is er het onderzoeksarchief van Mulder. Dit bevat veel fotokopieën. Mulder beschreef het leven van Fietje maar besteedde veel aandacht aan de contacten van Nadel

met de kopstukken van de Frankfurter Schule, in het bijzonder met de Joods-Duitse socioloog en filosoof Max Horkheimer. Horkheimer verliet kort na de *Machtsübernahme* Duitsland en liet Europa snel achter zich. Nadel verbleef van 1932 in Nederland en vertrok pas in 1939 naar overzee. Beide heren correspondeerden in de periode 1932-1939. Ook bevat het onderzoeksarchief van Mulder stukken die aansluiten bij Mulder's eerdere boek *Andries Sternheim. Een Nederlands vakbondsmans in de Frankfurter Schule* (see *On the Waterfront* no. 28 (2014), p. 13-14. (BHi)

The Marcus Bakker Papers, zijn leven buiten de politiek

Marcus Bakker (1923-2009) is vooral bekend als het politieke gezicht van de Communistische Partij van Nederland (CPN) in het Nederlandse parlement. Hij werd in de Tweede Wereldoorlog communist, daarna hoofdredacteur van *De Waarheid* en vanaf 1956 parlamentslid voor de CPN. In 2015 is een biografie van Leo Molenaar verschenen, *Nooit op de knieën*, waarin zijn leven uitgebreid uit de doeken gedaan wordt. Molenaar heeft daarbij gebruik gemaakt van het CPN archief bij het IISG, waarvan een deel over Bakker gaat. Maar hij heeft ook geput uit Bakkers persoonlijke archief dat zich nog bij de familie bevond. Dat laatste deel is afgelopen jaar aan het IISG overgedragen na het overlijden van diens vrouw Els Ezerman (1924-2016).

De recente aanvulling biedt meer zicht op zijn persoonlijke leven. Bakker werd op zijn 14e (1937) lid van de Nederlandsche Bond voor Abstinente Studeerenden (NBAS), de vrije jeugdbeweging van de blauwe knoop. Totdat de Bond in 1941 werd opgeheven, en zelfs daarna nog stortte hij zich vol in het Bondsleven: kamperen, volksdansen en fietstochtjes. Hij toonde zich vooral van zijn creatieve kant, hij speelde gitaar en toneel, en schreef teksten. Een fotoalbum en fietsverslag laten vooral idyllische beelden zien, er is weinig van de oorlog te merken. Op deze uitjes leerde hij ook zijn latere vrouw kennen.

Ergens in 1943 moet de omslag naar het communisme plaatsgevonden hebben. Er is een heel stapeltje bladen bewaard uit zijn verzetsperiode, talloze illegale bladen als *De Waarheid*, *Trouw*, *Het Parool* en *Vrij Nederland*. De familie was verhuisd naar het slachthuis in Zaandam, waar zijn vader beheerder was. Dat bood ruimte en alibi's voor illegale activiteiten. Er is een mooi briefje bewaard dat zijn vader aan de bezetter schreef. Dat Marcus absoluut 's avonds over straat moest voor zijn werk voor het slachthuis. Fijntjes herinnert hij eraan dat ze ook aan de *Wehrmacht* leveren en of ze dus alstublieft niet zijn fiets in beslag wilden nemen.

Het huwelijk met Els na de oorlog leverde hem een bijzondere schoonfamilie op. Zij was een kleindochter van ome Jan van Zutphen, de man van sanatorium Zonnestraal en de Diamantbewerkerbond. Daarmee kreeg Marcus er dus ook een opa bij. Er was van beide kanten veel respect voor elkaar en hartelijkheid, ook al deelden ze niet alle standpunten. In brieven uit 1949 en 1950 laat ome Jan, met alle respect weten, dat hij bij zijn oude ideaal van het gebroken gewoontje blijft en niet meegaat in de wapenwedloop van de Sovjet-Unie. Tenslotte bevinden zich ook een paar documenten rond de dood van zijn vader in december 1962 in het archief. Het zijn aantekeningen voor zijn toespraak op de begrafenis. Hij zegt daarin dat zijn vader hem aangemoedigd heeft communist te worden (hoewel eigenlijk liever ná de oorlog). In de speech klinkt een grote waardering voor zijn vader door. Tegelijk verwerkt hij er ook een politieke boodschap in. Sinds de oorlog zijn die twee dingen in het leven van Bakker eigenlijk niet te scheiden. Het archief moet nog geordend worden, maar

het familie archief van Marcus en Els is duidelijk een prachtig aanvulling op het politieke deel in het CPN archief. (EDr)

Illustraties:

bakker1.tif

Fietstocht met de NBAS, 1941. Bakker 2e van links.

Foto uit archief Marcus Bakker

bakker2.tif

Briefje van Jan van Zutphen aan Marcus Bakker, 1948

Brief uit archief Marcus Bakker

bakker3.tif

Brief van zijn vader uit de oorlog.

Brief uit archief Marcus Bakker

Collection of Thai Protest T-shirts

Aanklachten van majesteitsschennis in Thailand, meestal *Lèse Majesté* genoemd, komen nog regelmatig in het nieuws. Het baart vooral opzien als het de hond van de koning betreft of de kroonprins, maar intussen zitten ook tientallen mensen vast, vaak critici van de regering.

Artikel 112 in de Thaise strafwet bepaalt dat belediging van de koning, koningin en kroonprins tot 15 jaar gevangenisstraf kan leiden. Op zich verschilt de Thaise wet daarin niet veel van die van westerse monarchieën. Alleen is de trend in Europa dat majesteitsschennis steeds minder bestraft wordt en dat meer waarde gehecht wordt aan de vrijheid van meningsuiting.

Op wie en wat het artikel betrekking heeft is in de Thaise wet niet duidelijk vastgelegd en blijkt aan uitbreiding onderhevig. Met de toenemende politieke polarisatie van Red Shirts en Yellow Shirts vanaf 2006, wordt het een van de meest explosieve wetten. Veel aanhangers van de 'Red Shirts' beweging, die traditioneel niet de steun hebben van het koningshuis en het leger, worden slachtoffer. Een flink aantal mensen bedreigd door Art. 112 zijn in exil gegaan om aan vervolging te ontkomen, dit betreft zowel activisten als intellectuelen. Het gaat zelfs zover dat er kritische historici de mond gesnoerd zijn omdat ze de daden van reeds lang overleden voorgangers van de koning ter discussie gesteld hebben.

Het IISG documenteert al enige tijd sociale bewegingen in Thailand, waaronder ook de protesten van de Red Shirts movement, de aanhangers van Thaksin, vooral afkomstig uit het Noorden en Noordoosten van Thailand. Naast kleine archieven, foto's, en een grote collectie documentatie zijn uit de periode 2005-2015 ook bijna 200 T-shirts verzameld.

T-shirts zijn in Thailand een populair actiemiddel, dat wordt al duidelijk uit de naamgeving van de (rode en gele) politieke bewegingen. Ze worden veel verkocht tijdens demonstraties, ze zijn goedkoop, makkelijk te verspreiden, en makkelijk te gebruiken en te verbergen. Zoals gezegd is het protest tegen artikel 112 een prominent politiek thema, met name in de periode 2010-2012. Onder de huidige militaire junta is protest bijna niet meer mogelijk. Het bekritisieren van artikel 112 zelf is nog een relatief veilige manier van protest. Het gaat in dat geval om het misbruik van het artikel aan de kaak te stellen en de toename van het aantal aanklachten.

Sommige T-shirts protesteren wat subtieler: "We are all prllZoners" (met verwijzing naar 112), en de kreet "lèse" is more". Ook zijn er T-shirts voor de vrijlating van Somyot Prueksakasemsuk, de voormalige uitgever van de *Voice of Thaksin*, die op basis van art. 112

veroordeeld werd tot 11 jaar omdat hij ongunstig schreef over een figuur die veel weg had van de koning.

Een klein deel van de shirts richt zich direct tegen de verering van het koningshuis, maar nog steeds in bedekte termen. De T-shirts bekritisieren de termen 'liefde, trouw en dankbaarheid', die voor de goede verstaander allemaal te maken hebben met de verering van de koning.

Het is belangrijk dat dit materiaal in het IISG voor (historisch) onderzoek bewaard wordt, al zal het voorlopig riskant zijn de resultaten daarvan naar buiten te brengen. (EDr.)

Illustraties:

thaishirts1.tif

Protest T-shirts against article 112, Thailand 2010-2015

thaishirts1.tif

Protest T-shirts against article 112, Thailand 2010-2015

Thaise roodhemden

Het overlijden van koning Bhumibol, ook bekend als Rama IX op 13 oktober 2016 bracht Thailand weer volop in het nieuws. De Thai dompelden zich massaal onder in de rouw. In deze sfeer was het, spontaan of afgedwongen, snel duidelijk dat alleen al het vermoeden van een konings kritische gedachte, een burger in problemen kon brengen. Het majesteitsschennis artikel, het beruchte artikel 112, speelt actievoeren Thailand al veel langer parten. Zie daarover de vorige bijdrage in dit nummer. Hier gaat het om een foto (dia) collectie die Eef Vermeij in Thailand verzamelde. Het gaat om een herdenkingsbijeenkomst op 19 April 2011 bij de Ratchaprasong kruising georganiseerd door de Red Sunday group. De leider van de Red Sunday group is Sombat Boonngam-anong. Deze kruising was het jaar daarvoor weken lang door de Roodhemden bezet. Op 19 mei 2010 werd de kruising met geweld ontruimd door het leger onder leiding van de huidige sterke man Prayuth. Er wordt geschat dat 85 mensen hierbij de dood vonden. Prayuth, voorzitter van de junta onder de naam National Council for Peace and Order, greep de macht in 2014 na jaren van oplopende spanning tussen de rood- en de geelhemden. De foto's zijn gemaakt door Panya Surakumjonrot. Een man die al jarenlang bij alle bijeenkomsten van de Roodhemden opduikt en daar foto's en video's maakt. Toen hij door militaire autoriteiten voor een gesprek werd uitgenodigd, leek het hem verstandig om in ieder geval een kopie van al zijn materiaal en dat beslaat vele Tb's, op het IISG in veiligheid te brengen.

Voluit heet deze collectie: Panya Surakumjonrot. Panya werd op January 1, 1957 geboren. He was born in Bangkok. After he graduated from high school he had many different work experiences, such as taxi- and tuk-tuk driver, and he used to run his own restaurant and a factory to produce polymers. He began recording political events and public seminars after the coup in 2006, by helping to do the sound streaming of the anti-coup stage at Sanam Luang (the space near the Royal Palace in Bangkok) for the Thai Voice website. Later on (from 2007), after he attended a seminar in Thammasat University, he started to do the recording on his own, carried along all his equipment. The video-recordings which form his

collection are a complete as possible compilation of events from 2007 to April 2015, mostly in Bangkok.

Op de Vrienden middag werden ook enkele fragmenten vertoond van video's van Panya. Soms werden deze uitgezonden via Red Shirt tv.

De hier afgebeelde stills komen uit een video van een bijeenkomst op 10 juni 2012 met **gastvrouw Suda Rangkupan** en de gastspreker is **Somsak Jeamteerasakul**, een geschiedenis professor aan Thammasat University. Beide zijn inmiddels in ballingschap. Somsak was beschuldigd voor majesteitsschennis omdat hij een kritische opmerkingen had over de prinses (die officieel niet tot het doelwit hoort van Artikel 112). Maar in Thailand kun je deze beschuldiging zelfs aan je broek krijgen voor koningen die al 100 jaar dood en begraven zijn.

HSa

Altijd actief: Dirk Veenstra 1906-1987

Dirk Veenstra is zo'n typische Nederlandse actievoerder die betrokken is geweest bij een keur van activistische clubs en andere organisaties, van de Bellamy beweging tot de Doopsgezinde kerk, met de CPN als meest stabiele element. Ook in het voorgeslacht Veenstra treffen we interessante mensen aan. Zijn vader Dirk Veenstra (1877-1963), bracht het tot grootmeester bij de Vrijmetselaars, bij zijn tante aan moederskant, Betsy, vielen de tijdschriften van de Vrije Gedachte op de mat. Moeder Clara Risouw was een voor die tijd zeer onafhankelijke vrouw.

Dirk werd geboren in Medemblik. Zijn ouders hoorden tot de gegoede burgerij en konden in de jaren 1930 gaan rentenieren. Dirk ging geregeld met zijn ouders en met zijn broer op vakantie; ze waren lid van de Nederlandse Reisvereniging. In zijn archief vinden we daarvan mooie albums, bijvoorbeeld van reizen naar Duitsland en Frankrijk. Amsterdam werd de woonplaats van Dirk. Amsterdam de stad waar hij als 13 jarige met zijn vader in de massa langs de weg had gestaan bij de begrafenis van Domela Nieuwenhuis. Hier werd hij actief in de Nieuw Malthusiaanse Bond, waar zijn ouders ook al actief waren en in de beweging van de esperantisten. Bij de esperantisten had hij zijn vrouw, de onderwijzers Marietje Jurriaans ontmoet. Zij reisde enthousiast mee en bracht Dirk in contact met het Nederlandse communisme. Dirk bleef tot in de Tweede Wereldoorlog actief als esperantist. Voor de oorlog colporteerde hij met *de Tribune* en kreeg een baantje binnen de beweging. Al wilde hij zelf graag meevechten in Spanje, de partij hield hem in Nederland om de solidariteit met de Spaanse Republiek te organiseren. In de Tweede Wereldoorlog had de partij hem wederom liever in de illegale organisatie dan in het gewapend verzet. Dirk werd een meester in de illegale distributie van bonnen, geholpen door het feit dat hij werkte op het distributiekantoor! Door verraad werd Dirk gedwongen zelf onder te duiken, maar overleefde. Met zijn tweede vrouw, Henny Keuter, breidde het gezin sterk uit: ze kregen tussen 1951 en 1962 nog zes kinderen. In Amsterdam begin jaren 1950 kon je Dirk tegenkomen in trams of bushokjes terwijl hij daar propagandamateriaal uitdeelde; één rondje om uit te delen en dan een rondje om er geld voor op te halen. Langzamerhand werden deze activiteiten ingeruild voor meer en meer schrijfwerk. Hij werd een vaste brieven inzender bij bv *Trouw*, waar hij zijn bijdragen persoonlijk op de fiets kwam

afleveren. In de jaren 1960 verbreedde zijn blik zich: de Derde Wereld kwam in beeld. De strijd tegen de oorlog in Vietnam werd zeer belangrijk, net zoals de anti-atoombeweging. Uiteindelijk kwam hij toch in conflict met de CPN en belandde, zoals zijn vriend A.J.Koejemans ('Koej' voor vrienden) al eerder, bij de Doopsgezinde Kerk. Vandaar was de stap naar het IKV heel begrijpelijk. Met de Doopsgezinde Kerk organiseerde hij de 'Kerst Kom Erin' kerstvieringen in de kerk aan het Singel in Amsterdam.

Het zal niet verbazen dat iemand met zo'n actief politiek leven ook binnen de kerk weer in de problemen kwam. Een jaar voor zijn dood, werd hij tot zijn spijt gedwongen de Wereldwinkel op te geven. Via het IKV was hij actief in het Amsterdamse 21 November Komitee, een in 1981 opgerichte organisatie tegen de kernbewapening. Op 20 januari 1987, op weg naar een vergadering van het Komitee, kwam hij te overlijden.

Het archief van Dirk Veenstra bevat veel persoonlijk materiaal van hem en zijn familie. Albums zijn al genoemd, maar ook oude familiefoto's. Er zijn ook documenten van de grootvader van Dirk, Jan Veenstra (ca. 1853 –), aanwezig. Verder laat het zijn betrokkenheid bij minstens 40 idealistische organisaties zien die beeldbepalend zijn geweest voor het na-oorlogse Nederland. Een aardig detail is dat Ger Harmsen al in de jaren 1950 bij Dirk Veenstra is langs geweest om CPN materiaal te verzamelen. Dat materiaal was dus via het archief van Ger Harmsen al eerder in het IISG beland.

(HSa, gebaseerd op informatie van de zoon van Dirk Veenstra, Dirk Veenstra)

Foto: 4^e Ned Esperantocongres Arnhem 1929

Jan Vrijman, journalist, cineast en bovenal Amsterdammer

Voorjaar 2016 verwierf het Persmuseum het archief van Jan Vrijman (1.87 m.). De Persmuseum archieven worden geordend en beheerd door het IISG. Het archief van Vrijman sluit mooi aan bij de eigen archieven en collecties van het IISG (<http://hdl.handle.net/10622/ARCH04387>).

Vrijman, die bij geboorte Jan Hulsebos heette, was journalist, cineast en columnist. Bovendien een ras-Amsterdammer, geboren in 1925 in de Jordaan en overleden in de hoofdstad in 1997.

Vrijman brak door met 'Dag Koninginnedag', een documentaire die hij in 1957 voor de VPRO maakte. Deze ging o.a. over de mouterij op de Hr. Ms. De Zeven Provinciën in 1933 en er kwamen zelfs voormalige muiters aan het woord. Dit onderwerp en dan vanuit die invalshoek was toen volstrekt taboe. Vrijman werd voor een periode van twee jaar uitgesloten van televisiewerk. In 1961 werd Vrijman bij een groter publiek bekend door de documentaire 'De werkelijkheid van Karel Appel', waarmee hij op het filmfestival van Berlijn een Gouden Beer won. In 1965 maakte Vrijman een serie rond het thema 'Op de bodem van de hemel', waarin een hoofdrol was weggelegd voor de destijds bekende evangelist Johan Maasbach. De VARA, de opdrachtgever, weigerde de serie uit te zenden. Het werd een bioscoopshit. Bij de vertoning werd steeds benadrukt dat de VARA deze film niet uit durfde te zenden.

Rond Vrijman was altijd rumoer. Hij ging dan ook nimmer stilletjes te werk. Op latere leeftijd kreeg Vrijman als *Journaille* bekendheid door zijn dagelijkse column in *Het Parool*, vanaf 1985 tot kort voor zijn dood in mei 1997.

Het archief van Jan Vrijman bevat voornamelijk chronologisch geordende correspondentie.

Vrijman schreef in de jaren vijftig voor diverse bladen. Niet verwonderlijk dat schrijvers en kunstenaars hem benaderden en om positieve aandacht vroegen.

Zo stuurde de nog jonge schrijver/beeldhouwer Armando een briefje d.d. 10 maart 1956. Armando beklagt zich over de kritiek. Eerst was Karel Appel aan de beurt, nu hij zelf. Hun kunst werd voor kleuterwerk uitgemaakt. Het briefje is een uitnodiging aan Vrijman om te reageren en in een galerie naar het werk van Armando te komen kijken.

Vrijman zijn rechte rug komt ter sprake in een correspondentie met collega-filmmaker Johan van der Keuken. Vrijman had in 1977 een opdracht van Philips geaccepteerd en ontving post van de met hem bevriende cineast Johan van der Keuken. Van der Keuken stelde: 'Ik voel me toch wel zo kritisch ten opzichte van je Philips-onderneming, dat ik er moeite mee heb om een dienst van je te vragen'. Vrijman reageert fel op 1 februari 1977: 'Je onverwachte briefkaartje, vanochtend, heeft me erg gekwetst'. Op deze eerste schotenuitwisseling volgde een correspondentie. Van der Keuken stelt dan op 16 februari 1977: 'Je bent iemand die men een beetje sjoemelen, dat wel in je aard ligt en dat je ook wel eens wilt presenteren als een "filosofie", graag vergeeft. Ik vind echter in het geval van een machtscentrum als Philips zo'n gesjoemel erg gevaarlijk, want hier is het toch wel belangrijker of talloze Afrikanen, Zuid-Amerikanen, en noem nog maar een paar zijstraten op, gekwetst worden, en hoe gekwetst, dan of wij wel aan onze erkenning en comfort toekomen'. Van der Keuken bezag de zaken altijd principieel en globaal en trok hier een grens. Vrijman antwoordde op 11 maart 1977 met een uitgebreid betoog waarin hij zijn wantrouwen tegen alle ideologieën en stereotypen van links tot rechts uiteenzet. Een wantrouwen dat, zo stelde Vrijman, voortkwam uit zijn dienstverband bij *De Waarheid* kort na de bevrijding.

Armando, Lubberhuizen, Van der Keuken, de namenlijst van correspondenten is lang. Deze laat zien dat Vrijman deel uitmaakte van het culturele leven in Amsterdam in de naoorlogse decennia. Het laat ook zien hoe bij Vrijman de rollen van kunstenaar (filmer, schrijver) en die van journalist door elkaar liepen.

Nicole Holt, de echtgenote van Vrijman typeerde haar man in een brief d.d. 26 september 1997 aan Eugène de By aldus: 'Jan was een ondeelbaar mens; een *loner*. Hij kon geen mensen boven, naast of onder zich velen. Hij streefde er wel naar. Zowel zakelijk als privé heeft Jan getracht partnerships aan te gaan, maar de meeste waren gedoemd tot mislukking omdat hij vastgeroest zat op zijn eenzame maar absolute heersersrol. Een beruchte uitspraak van hem was: "eerst kom ik, dan een hele tijd niets, dan kom ik weer en dan pas de rest"'. Soms staan zinnen als een huis en valt er niets aan toe te voegen. (BHi)

Wim de Wit, een bevlogen doch ietwat naïeve ingenieur in Siberië

Voorjaar 2016 ontving het IISG van de familie een mooie aanvulling van 0.25 m. op het archief van Wim de Wit (<http://hdl.handle.net/10622/ARCH02939>).

De Wit behoorde tot de groep Nederlandse architecten en ingenieurs die in het Interbellum vol idealisme naar de nog jonge Sovjet-Unie trok.

Willem Frederik de Wit werd geboren in Enkhuizen in 1897. De jonge Wim doorliep de HBS en studeerde daarna aan de Technische Hogeschool in Delft.

Na zijn studie had Wim in Nederland weinig kans op een baan omdat hij, opgegroeid in een doopsgezind milieu, dienstweigeraar was. Zomer 1920 kreeg Wim een baan aan de Technische Hochschule in de Duitse stad Aken. In Duitsland waren politiek en economie in die dagen in rep en roer. Maar Wim en zijn vrouw Augusta, beiden geheelonthouder en vegetariër, trokken er ieder weekend op uit met rugzak en botaniseertrommel. Ook

kwamen ze geregeld in Keulen, waar ze bevriend raakten met kunstenaar Gerd Arntz en diens vrouw Agnes. In 1925 ruilden ze Aken in voor Berlijn. Wim had daar diverse banen maar hij liep vast op de hiërarchische arbeidsverhoudingen.

Een nieuw uitdaging, de Sovjet-Unie, wachtte. In mei 1928 kon het echtpaar de visa ophalen en begon het grote avontuur. Wim ging aan de slag, verdiende een goed salaris en ze kregen een mooie woning. Bij al het harde werken was het leven ook aangenaam. Ze maakten veel uitstapjes rond Moskou en brachten vakanties door op de Kaukasus en op de Krim. Eind juni 1933 vertrokken ze per auto uit Moskou en reden via de Baltische staten, Polen, Tsjechoslowakije en Oostenrijk naar Italië en later via Frankrijk naar Nederland. Ook in 1934 en 1935 maakten ze lange vakantie-reizen naar Frankrijk en Spanje, waar ze Duitse vrienden ontmoetten.

De vakantie in 1935 zou hun laatste zijn. Een voorteken van wat komen ging, was dat hun beste vrienden, Gerd Arntz en zijn vrouw Agnes, die beiden vol idealisme in 1931 naar Moskou waren gekomen, de atmosfeer steeds verstikkender vonden. Beiden verlieten rond de jaarwisseling van 1934/1935 de Sovjet-Unie. Een land, waar de sfeer grimmiger werd, de sociaal-realistische kunst het won van avant-garde en modernisme en buitenlanders steeds meer gewantrouwd werden.

Mei 1936 reisden Wim en Augusta naar Nederland om in Delft de gouden bruiloft van haar ouders te vieren. Ondertussen was in kringen van buitenlanders in Moskou onrust ontstaan vanwege de arrestatie van Zenzl Mühsam, weduwe van de in concentratiekamp Oranienburg vermoorde Erich Mühsam. Wim en Augusta waren met haar bevriend en namen het voor haar op.

Toch keerden ze in oktober 1936 terug naar Moskou. Begin november kwam er midden in de nacht bezoek van mannen van de NKVD die het huis overhoop haalden en Wim opdroegen met hen mee te gaan. Dit weten we o.a. uit de aantekeningen die Augusta in haar dagboek maakte. Die nacht verdween Wim de Wit en niemand zag hem ooit terug. Het leven van Wim de Wit en vooral diens arrestatie en alles wat er op volgde, is op basis van pas ruim een halve eeuw later vrijgegeven Russische documenten uitvoerig geschetst door journalist Hans Olink in zijn in 2007 verschenen boek *Een Siberische tragedie*.

Na zijn arrestatie werd over zijn lot niets bekend gemaakt. Veel later is duidelijk geworden dat De Wit in mei 1937 was veroordeeld tot vijf jaar dwangarbeid. In september kwam Wim gezond aan in Kolyma in Noordoost Siberië, zo liet hij Augusta weten. Er was dus enig briefverkeer. Kort daarop verliet Augusta de Sovjet-Unie om daar nooit meer terug te keren. De Kolyma regio, later beschreven door Varlam Sjalamov, die er twintig jaar doorbracht, stond symbool voor de ontberingen van de Goelag. Post uit Kolyma kwam aan in Enkhuizen en Wim ontving ook daadwerkelijk brieven van Augusta. Wim wachtte in Kolyma echter een nieuw proces wegens opruiing en samenzwering. In september 1938 ontving Augusta drie brieven retour met daarop de mededeling dat de geadresseerde overleden was – ‘retour décédé’. Later bleek dat De Wit in dit tweede proces op 1 maart 1938 ter dood is veroordeeld en vervolgens geëxecuteerd. In 1959 is hij gerehabiliteerd. Doodvonnis, executie en rehabilitatie, van dit alles kreeg Augusta geen bericht. Het leven van Wim de Wit eindigde tragisch, het lange leven van Augusta, die haar man bijna 40 jaar overleefde, was niet minder tragisch.

De aanvulling op het archief bevat veel familiecorrespondentie tussen de Sovjet-Unie en het Nederlandse thuisfront. Nauwkeurig bijgehouden zijn de dagboeken en reisverslagen van Wim en Augusta de Wit. Verder zijn er rijbewijzen, paspoorten en andere identiteitsbewijzen. Mooi zijn ook de beide albums met foto's gemaakt door het reislustige

echtpaar tijdens hun reizen in de Sovjet-Unie en door Europa. Er is ook wat correspondentie van kort na Wim's arrestatie, o.a. brieven van J.W. (Willem) Albarda, NRC-journalist Marcus van Blankenstein en Willem Schermerhorn, de latere minister-president. (BHi)

Lectures

De Vriendenmiddag stond in het teken van de Spaanse Burgeroorlog, mede naar aanleiding van de lancering van de website over Spanjestridders: <https://spanjestridders.nl>. Yvonne Scholten vertelde erover, Eric de Ruijter gaf uitleg bij de website. Hij vertelde dat aan de ene kant uit de reacties blijkt dat het voorziet in een behoefte bij families van Spanjestridders die soms zelf ook nauwelijks informatie hadden. Aan de andere kant biedt de database met gegevens, naarmate die completer wordt, meer mogelijkheden voor verder onderzoek naar bijvoorbeeld contacten en netwerken. Almudena Rubio Pérez vertelde iets over de CNT foto collectie en Rudolf de Jong sprak over steun van Nederlandse anarchisten voor de Spaanse zaak. De middag werd met medewerking van Frank de Jong afgesloten met een korte vertoning van een gefilmd interview met Arthur Lehning uit 1982. Dit interview maakt deel uit van het in 2015 aan het IISG overgedragen archief van de film 'De Toekomst van '36' uit 1983. Het archief bevat de geluidsbanden en de films met interviews met CNT-ers Andrés Capdevilla, Francisco en Felix Carrasquer, José Costa, Lola Iturbe, Arthur Lehning, Antonio Paricio, Joaquín Paricio, Antonio Perez-Lazaro, Pérez-Baró, Pura Villanueva en Ricardo Gombau. Willem Thijssen, regisseur van de film, leidde het fragment in. Alle interviews zijn vanaf eind 2016 af te luisteren en te bekijken via de catalogus van het IISG.

Een Website voor Spanjestridders. Lezing van Yvonne Scholten

Het idee voor deze site ontstond een jaar of drie geleden. Ik was in New York, onderzoek aan het doen en maakt daar kennis met het archief en de website van de Amerikaanse Spanjestridders (<http://www.alba-valb.org/>). Ik bedacht me: waarom hebben we dat in Nederland niet? Dat was het begin - en dit is het voorlopige resultaat. 700 Namen waarvan we met een grote mate van waarschijnlijkheid kunnen zeggen dat ze inderdaad in Spanje waren. Een speciale vermelding hier verdient Nelleke Pollen die van inmiddels zo'n 500 Spanjegangers de genealogische gegevens achterhaalde en mijn echtgenoot Wessel van der Hammen die het allemaal in eindeloze excelsheets heeft gegoten .

Een van de problemen is die van de vertekening: veel materiaal is afkomstig uit politie- en justitiearchieven. Het mag duidelijk zijn dat de Spanjegangers als ze door de politie verhoord werden lang niet altijd de waarheid vertelden. De Spanjegangers werd bij terugkeer in Nederland hun nationaliteit ontnomen. Inlichtingendiensten deden onderzoek en dat heeft er in de loop van 1939 toe geleid dat de Nederlandse inlichtingendienst een lijst van "subversieven", inclusief Spanjestridders, had aangelegd. Pijnlijk is dat die lijst in handen is gekomen van de Duitse bezetters met alle gevolgen van dien: heel wat Spanjestridders zijn in Duitse concentratiekampen terecht gekomen, voor een deel omdat ze verzet pleegden, voor een deel als gijzelaars, omdat ze op die lijst stonden. In veel gezinnen van Spanjestridders werden Duitse vluchtelingen opgevangen, ze hoorden dus uit de eerste hand wat er in Duitsland allemaal gaande was en het kan het laatste duwtje zijn geweest in het besluit om in Spanje te gaan vechten. Zoals Nico Hartzuiker vertelt : 'Het was wel armoede, dus het was gewoon dat zo'n vluchteling bij de een sliep, bij de ander ontbeet, en bij de volgende zijn middageten kreeg'. Hartzuiker vertelt ook dat het de eerste keer was dat hij een stap

over de grens zette: Hartzuiker: 'Ik raakte een beetje in een roes. Van huis weggaan was al niet makkelijk want ondanks armoede stond je kopje koffie toch altijd klaar. Dan die wereldstad Parijs, en tenslotte, hartje winter, de Pyreneeën. Vanaf de plaats waar we uitstapten liepen we de hele nacht over kleine bergpaden de grens met Spanje over'. Ze gingen vrijwel allemaal naar Albacete waar ze een eerste militaire training kregen en dan naar het front. Maar er zijn ook jongens gekomen via zee - via Marseille en een paar boten zijn getorpedeerd waarbij ook Nederlanders zijn omgekomen. De meesten hadden geen enkele militaire training - laat staan enige oorlogservaring. Cor Dekker beschrijft de ongelooflijke naïviteit waarmee ze naar het front gingen: 'met zijn 5en beschikken we over een kanon en zo gingen we vrolijk zingend van 'lang zullen ze leven' naar het front, niet wetend in welke hel we terecht zouden komen'. Directe beschrijvingen van het front zijn er niet zoveel. Dat had natuurlijk te maken met de militaire censuur en met het feit dat de jongens het thuisfront niet ongerust wilden maken. Maar er komt wel naar voren hoe ongelooflijk zwaar het was. Van Marinus Onderwater is het dagboek onderschept dat hij in Spanje bijhield: we hebben het in zijn geheel op de site gezet.

Wat bewoog die mensen om in een wildvreemd land te gaan vechten? In het boekje van Jef Last "Over de Hollanders in Spanje " vond ik een prachtige omschrijving: 'Ze zijn gekomen omdat het bloed der oude watergeuzen nog door hun aderen stroomde, - omdat de haat tegen inquisitie, tyrannie en onrecht het beste erfdeel van ons volk is'.

Prachtige omschrijving - en opvallend in zijn nationalistische toonzetting. In de brieven die we gevonden hebben wordt de motivatie vaak op een heel directe en simpele manier gegeven: boerenzoon Arned Haak schrijft: 'het praten moet geen hoofdzaak zijn maar het doen, wat ik deed was niet meer als plicht, eenvoudige arbeidersplicht'. Tegelijkertijd verontschuldigt hij zich bij zijn moeder dat hij er stiekem vandoor is gegaan : maar ja, als hij het had verteld hadden ze vast geprobeerd om hem tegen te houden. Hij was begin twintig toen hij vertrok en is in Spanje gesneuveld. Van alles komt nu boven water. Zo wisten we niet dat er een Indonesisch-Chinese student bij was geweest die later nog voor Mao heeft gewerkt. Er zijn de roerende brieven van ouders die nog tot in de jaren '50 op zoek zijn naar hun jongen die - hopen ze - nog ergens in de bergen van Spanje rondzwerft en uiteindelijk toch terug zal komen. Er is de Spanjestrider die zijn twee zonen de voornamen Voluntario en Passaremos mee geeft. Er zijn heroïsche verhalen en verhalen van ontgoocheling en pijn. Het viel op dat er veel joodse verpleegsters in Spanje waren. Cor Dekker (overleden in 1942 in Neuengamme) , de man die zingend naar het front vertrok deserteerde uiteindelijk - hij vond dat hij na een jaar recht had op verlof en kreeg dat niet, wat zijn woede wekte. Hij schrijft en daarmee wilde ik afsluiten:

'Zij moeten zich eens in mijn plaats indenken. Zij moesten eens dertien maanden in eeuwig levensgevaar verkeerd hebben, hun kameraden met schoppen en bezems bijeengescheept hebben, dagen honger geleden of slecht voedsel gebruikt, stapels rottende lijken van mannen, vrouwen en kinderen hebben gezien om daarna, toen ze iets kwamen verzoeken, als bedelaars te worden weggestuurd. (...) Overigens ontzeg ik ze het recht mij te veroordelen. Ik heb mijn leven gewaagd voor mijn idealen, dertien maanden lang heb ik met de wapens in de hand het fascisme bestreden'.

The betrayed Revolution

Exhibit of the CNT Photo Collection at the IISG, July-2016.

Just before the end of the Spanish Civil War (1936-1939), the anarchists and anarcho-syndicalists of the CNT-FAI managed to smuggle their archives, out of Spain to protect their memory from francoist extermination. In Oxford, where Amsterdam's IISG had set up a branche in the face of the threat of Nazi occupation of the Netherlands, the boxes remained there during the turbulent years of the Second World War.

The anarchists' boxes were shipped to the IISG in Amsterdam in 1947 and were eventually opened in the 1970s. Among the papers there were also thousands of negatives and photographs taken during the civil war.

The images show mainly the revolutionary experience that took shape especially in Barcelona and the Aragón villages, from the beginning of the war until May 1937; the crucial moment of the contra-revolution essentially developed by the Republican Government, and the communists under Stalin's orders.

The activity of the CNT-FAI, FIJL and SIA are well-represented in the collection. But beyond this, the photos show the dedication and enthusiasm of the real protagonist of those days, the women and men given to the struggle against the fascism and the frenetic and creative activity of the working class in their attempt to build a new society. The seizure and collectivization of the means of production by organized industrial workers and transport and commercial workers in Barcelona; the collectivized land in Aragón villages; the New School based in the libertarian ideas of Ferrer I Guardia; the destruction of Catholicism...Are just a few examples.

Their makers, also actively involved in the fight and aware of the reference value of the image, took photographs of what they found to be iconic for the revolution. All these photos, a lot of them published in the newspaper *Solidaridad Obrera* and *Tierra y Libertad* during the war, have an added value. They have captions written on the back with the passion and optimism of those who could already feel the end of the bourgeois regime nearing and the arrival finally, of the Social Revolution.

Almudena Rubio Pérez,
Art Historian

De anarchistische hulp aan Spanje – Lezing van Rudolf de Jong

Hoewel Piet Laros, de bekendste Spanjestrijder, mij eens vertelde dat hij socialist was geworden onder invloed van redevoeringen van de anarchisten Anton Constandse en Albert de Jong (mijn vader), treft men slechts een enkele Nederlandse anarchist aan onder de Spanjegangers. De reden? De Spaanse geestverwanten hadden genoeg mensen, maar geen wapens. Materiele steun en het bekendheid geven aan de sociale revolutie vormen de kern van de hulp van de Nederlandse anarchisten.

Hierbij kwamen twee dingen. De beweging was klein, liep terug en raakte verdeeld over de kwestie van gewelddadige verdediging van de revolutie.

Verscheidenheid is kenmerkend voor anarchisme. Ik noem de IAMV (Internationale Anti Militaristische Vereniging) met het blad 'De Wapens Neder' en het NSV

(Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond), orgaan 'De Syndicalist'. Hiernaast de periodieken 'De Vrije Socialist', 'De Arbeider' en het tijdschrift 'Bevrijding'. De geweldsvraag speelde in het interbellum een grote rol.

Algemeen werd geweld in de revolutionaire strijd verworpen, zeker nadat felle bladen - Constandse's 'Alarm' en 'De Moker' - uitgespeeld waren. Ook het NSV stond op het standpunt dat de revolutie een zaak van louter economische strijd moest zijn en had deze zienswijze tevergeefs verdedigd binnen de anarcho-syndicalistische internationale, de IAA (Internationale Arbeiders Associatie) waarbij het aangesloten was en waarin de Spaanse CNT (Confederacion Nacional del Trabajo) de grootste sectie was.

In grote delen van Spanje ontstond, met het neerslaan van de generaalsopstand, een sociale volksrevolutie die goeddeels gebaseerd was op het anarchistisch gedachtegoed van de CNT, maar direct geconfronteerd werd met de het geweld van de reactionaire opstandelingen. De CNT besloot tot samenwerking, zelfs regeringsdeelname, met alle antifascistische partijen, hoewel die vijandig stonden tegenover de revolutie. De oorlogsvoering zou een wapen worden tegen de revolutie. In de anarchistische wereld werd en bleef dit samenwerkingsbeleid een fel discussiethema.

In Nederland ontstonden heftige polemieken rond de geweldskwestie. 'De Syndicalist' stelde solidariteit met de Spaanse revolutie voorop en betoogde dat in de IAA de secties hun eigen tactiek bepaalden. 'De Wapens Neder' en 'Bevrijding' verwierpen de gewapende strijd; soms zelfs alle steun. De materiele hulp aan Spanje (geld, voedsel, kleding) verliep hierdoor goeddeels via het NSV met ongeveer 1500 leden, waarvan de helft werkloos was. De *vorm* van de steun – aanvankelijk in samenwerking met organisaties rond Henk Sneevliet - was als die van andere hulporganisaties: inzamelen en versturen van geld, levensmiddelen, kleding (soms zelf gebreed) en is op negen à tien gulden per lid te schatten.

De belangrijkste steun was wellicht de informatie *over* de sociale revolutie, die doodgezwegen werd, ook of juist door socialisten en communisten. 'De Syndicalist' had voor de burgeroorlog al ruime aandacht aan Spanje gegeven. Na het uitbreken ervan vinden we in 1936 wekelijks berichten over Spanje en de collectivisaties. In 1937 brengt het blad een serie van 16 artikelen van Albert de Jong die in Februari een reis naar Spanje maakte en gecollectiviseerde bedrijven bezocht. Van twee Spanjenummers verschenen extra oplagen (7.000 en 200 exp.). Het NSV gaf een brochure (oplage 5.000) en vier manifesten (totale oplage 49.000) uit en belegde een flink aantal vergaderingen. Ook naast het NSV verschenen anarchistische Spanjepublicaties.

Naarmate de burgeroorlog voortduurde werd de kritiek, ook binnen de IAA, op het CNT-beleid, 'eerst de oorlog, dan de revolutie', hoorbaar in 'De Syndicalist', zonder dat de solidariteit met de CNT werd verbroken. In 1939, na de ondergang van de republiek schreef Albert de Jong in een artikelenreeks een zeer kritische nabeschouwing. Twee andere toonaangevende anarchisten Anto Constandse en Arthur Lehning bezochten Spanje en de gecollectiviseerde bedrijven. Constandse bracht uitvoerig verslag uit in zijn blad 'De Dageraad'. Hij had ook de gewapende strijd in Mei 1937 in Barcelona, het begin van het einde van de revolutie, meegemaakt. Spanje bracht een

omslag in zijn anarchistisch denken. Had hij voorheen syndicalisme en organisatie verworpen, nu omarmde hij beide en richtte in Nederland de Federatie van Anarchisten in Nederland (FAN) op die nauw samenwerkte met het NSV. Na München 1938 zag hij echter geen toekomst meer voor een anarchistische beweging.

Arthur Lehning, die twee jaar actief was geweest in Spanje in het IAA- secretariaat, was in oktober 1936, als acquireur voor het IISG, in Spanje. Hij was enthousiast over de volksrevolutie, zeer kritisch over de CNT. Merkwaardig genoeg heeft hij nooit deelgenomen aan de anarchistische en historische discussies over Spanje, welke tot op heden voortduren.

De heftige geweldsdiscussie in Nederland heeft nooit tot persoonlijke vijandschappen gevoerd.